

УДК: 111.852; 217

В.В. ГОРДІЙЧЕНКО (викладач кафедри філософії, асистент, магістр історії)

Запорізький національний технічний університет, Запоріжжя

ХРИСТИЯНСЬКІ СИМВОЛІКИ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА. СИМВОЛИ ТА АЛЕГОРІЯ ОБРАЗІВ

Дослідження творчості поета і художника Тараса Григоровича Шевченка (1814-1861), говорить про те, що Шевченко досконало знав зміст Біблії, цитував її, ходив до церкви, бо збереглося багато малюнків на архітектурні теми, в яких було зображено собори, церкви та монастирі. І він критично ставився до так званої «халтури» оформлення їх. З цього випливає, що художник і поет Шевченко був глибоко віруючим, але у нього був свій підхід до Бога як такого, про це ми спостерігаємо у його поетичних творах.

Ключові слова: християнська символіка, «шевченківський жанр», принцип естетизму, атеїзм, матеріалізм, релігійність, християнські моральні засади, християнські переконання, етичні положення, алегорія.

In nomine Patris, Filii et Sancti Spiritus

Актуальність теми полягає в тому, як можна ширше, докладніше дослідити величезну спадщину Т.Г.Шевченка в образотворчому мистецтві, зокрема в його християнській символіки і довести те, що художник глибоко був віруючим не тільки як християнин, а як людина, яка хотіла вірити про світле майбутнє України – її багатостраждального народу, про його свободу.

Мета дослідження: розкрити «шевченківський жанр» в образотворчому мистецтві, зокрема біблійної та християнської символіки, та манеру самого виконання цих малюнків.

Завдання: провести паралелі Шевченківських робіт з роботами інших художників, які малювали ті, чи інші сюжети на задану тему. Вивчаючи цей доробок, важко назвати дослідників цього жанру, але вони є - це такі вчені як: Бачинський Д. «Християнсько-філософська думка Тараса Шевченка»; Білецький Л. «Віруючий Шевченко»; Білецький П. «Скарби нетлінні: Українське мистецтво у світовому художньому процесі»; Грабович Г. «Шевченко як міфотворець»; митрополит Іларіон «Релігійність Тараса Шевченка» та Петров В. «Естетична доктрина Шевченка». У цих академічних працях висвітлюється загальна характеристика літературної праці та її естетико-християнська позиція. Тільки Платон Білецький, як мистецтвознавець, дає неабияку характеристику образотворчого мистецтва Шевченка, а також праці мистецтвознавця Д.В. Степовика. Методологічною основою є принцип естетизму та наукової об'єктивності творчості Тараса Шевченка в образотворчому мистецтві, зокрема на біблійні та євангельські сюжети. Практичне значення пов'язане з жанрами образотворчого мистецтва, зокрема: рисунок (ескіз, начерк), офорт (акватинта, гравюра, шкіц), сепія, акварель тощо.

Вступ. Образотворча спадщина Шевченка справді величезна: нині

відомо понад 1000 портретів, пейзажів, історичних та жанрових композицій, виконаних художником у техніці офорта, акватинти, сепією й олівцем, аквареллю та олійними фарбами. Оцінюючи значення Шевченка як художника, його сучасник і друг художник Л.М. Жемчужников відзначав: «І на цьому шляху він був одним з перших, хто вернувся до рідного... В народному мистецтві ні в кого не висловлювалось стільки сили, як у нього. Тоді як інші ловили «красу» із спокійним духом, писали мирний куточок, весілля, ярмарок, його дух висловлювався гіркими сльозами, які потім оберталися на неспокійне обурення...». Всупереч упертим твердженням радянських «знавців» Шевченка, які не вагаються твердити, що Шевченко був атеїстом і матеріалістом, і, що він боровся разом з російськими «революційними демократами» за поправу суспільного становища всіх трудящих – російських і українських та інших, ми бачимо, основуючись не лише на висловлюваннях поетів, які часто бувають перекручуванні чи тенденційно пояснювані, але на самому, так би мовити, підході його до різних життєвих питань, що він був глибоко релігійною людиною і ніяк не матеріалістом, а його релігійність підказувала йому думки і погляди, які розвивались в душі християнських моральних засад.

Шевченко щиро і певно вірив у єдиного християнського Бога і в Божу справедливість та в Божу ласку. Віру в Бога він виніс з рідного дому, що в його часи ще був глибоко віруючий, бо матеріалістичний атеїзм марксистський ще туди не доходив. Він вірив, що все у світі діється за Божим велінням, тому невідхильно мусить прийти у певному часі в волю України, але вона не прийде без нашої участі, без нашої дії і сильної віри й бажання. А сильне бажання, сильна воля зумовлюють наші дії. Світлу віру в Божу справедливість поет зберігав протягом усього життя, і ніякі фальшування й перекручування не можуть змінити того, що було, поки ще є кому постояти за правду і заперечити брехню. А правдою є те, що Шевченкові герої часто звертаються до Бога, бо віра в Бога притаманна українському селянству, цебто народові, який і в добу жорстокого переслідування християнської релігії й віри не втратив тієї віри і терплячості в очікуванні часу, коли настане справедливість. Із Шевченкових християнських переконань впливають його демократичні ідеї. Націлений у повній побожності служити своєму народові, служити Правді й Богові; Шевченко в 1843—1847 рр. перебуває в Україні і бачить там, з одного боку, Божий рай в красі природи, у моральному житті і побожності українського народу, а з другого боку, «пекло», якими були: панщина, московське військо, що знесилювали народ, і московська політична неволя. І ця остання, що плюндрувала Україну, тяжко вражала Шевченка і гнітила його душу. Під впливом тяжких переживань поет з усією силою свого генія виступає на боротьбу проти московської неволі й розпочинає свою геніальну збірку політичних творів «Три літа».

Уданій роботі хочеться встановити істину: чи віруючим був Шевченко насправді, чи ні. Бо в поетичній творчості про це сказати не так-то просто. Тому спробую знайти відповідь в його образотворчому мистецтві. Тарас Григорович часто ходив до церкви. Старі речі й ікони перемальовував у

Християнські символики в образотворчому мистецтві Т. Г. Шевченка. Символи та алегорія образів

монастирях. А Варвара Репніна подарувала йому Біблію. Тарас Шевченко з захопленням читав її, робив виписки з неї, а найголовніше підкреслював. «... Ужасна безнадежность! Так ужасна, что одна только христианская философия может бороться с нею... Единственная отрада моя в настоящее время — это евангелие. Я читаю ее без изучения, ежедневно и ежечасно». Далі він пише: «Новый завет я читаю с благоговейным трепетом. Вследствие этого чтения во мне родилась мысль описать сердце матери по жизни пречистой девы, матери Спасителя. И другая, написать картину распятого сына её. Молю Господа, чтобы хоть когда-нибудь олицетворились мечты мои!».

Обговорення теми:

3. Скульптурні твори Шевченка на релігійну тематику. Скульптурні твори на релігійну тематику художник виконав у Новопетровському укріпленні. З 1853р. Шевченко почав працювати над виготовленням невеликих скульптурних статуеток і барельєфів з алебастру та гіпсу. Ці роботи він надсилав С.С.Гулаку-Артемовському до Петербурга та Бр.Залеському до Оренбурга. Залеський зазначав, що скульптурні твори Шевченка були непогані і він продав їх без труднощів. Про ці скульптурні твори є окремі згадки в листах самого Шевченка, Ускової, Бр.Залеського та в спогадах Косарьова. Комендант Новопетровського укріплення Маєвський, як культурна і гуманна людина, був здивований і підкорений незвичайним талантом Шевченка: «Щедро тебе, Тарасе Григоровичу, обдарував Бог: ти й поет, і живописець, і скульптор, та ще, як виявляється і актор... Шкода, голубе мій, одно, що не обдарував він тебе щастям!».

Серед Шевченкових талантів, які на той час, як видно, вже не були таємницею ні до кого, названо й талант скульптора. Пам'ятаючи, якого лиха завдало йому недозволене писання й малювання, поет всіляко приховував від стороннього недоброзичливого ока свої потаємні заняття. Не просто уникав розмов на ці теми в листах до найдовіреніших друзів, а, про цензорське око, навіть писав чистісіньку неправду. «... Я уже шестой год и кисти в руки не беру (мне рисовать запрещено)», — писав Шевченко у листі до С.Гулака-Артемовського від 1 липня 1852р. А в іншому листі до нього через рік ділився такою новиною: «Нашёл я близ укрепления хорошую глину и алебастр. И теперь тоски ради, занимаюсь скульптурой. Но, боже, как жалко я занимаюсь этим для меня искусством: в казармах, где помещается целая рота солдат; а про модель и говорит нечего. Бедное занятие!». Поет обіцяв навіть вислати другові деякі свої фігурки — це ж не заборонялося царем!

а). У Новопетровському укріпленні між 1853-1854 р. Шевченко виконав барельєф «Христос в терновому вінку». У листі від 10.02.1855р. у відповідь на невідомий нам лист Бр. Залеського Шевченко пише: «Ты мне пеняешь, почему я тебе не прислал Трио или Христа; эти вещи через почту посылают неудобно, а случаи здесь так редки, или, лучше сказать, их вообще не бывает». Дата написання листа свідчить, що відомості про виконання барельєфа Залеський міг одержати лише в 1854 році, чим і визначається кінцева дата його виконання. В листі від 25.10.1855р. Шевченко повідомляє

Бр.Залеського, що надіслав йому барельєф «Христос» через генерал-губернатора Г.А.Фреймана (н. 1790 — р.см.невід.) — начальника Оренбурзького округу. Опис композиції цього твору дав в своїх спогадах Є.М.Косарев, зазначивши, що одна з скульптурних праць Шевченка була: «Иисус Христос, сидящий на табурете в терновом венце», а біля нього двоє людей, які мучили Христа. б). У листі того ж року у відповідь на невідомий нам лист Бр.Залеського Шевченко далі пише: «Я начал ещё лепить, в пандан Христу, Ивана Крестителя, на текст «Глас вопиющего в пустыне». И мне бы ужасно хотелось весной же переслать тебе хоть форму, но не предвижу никакой возможности». В примітці до цього листа Залеський пише: «Христос в терновій короні» і «Іван Хреститель» були дві невеличкі овальні плоскорізьби Шевченка, які він прислав пізніше. «Самі з Герном²⁶ робили ми гіпсові відливи, але не дуже нам удавалося, тому то й просили ми Шевченка о інструкції, бо в Оренбурзі ніхто про се не мав воображення».

Шевченко давав інструкцію як треба працювати з алебастром чи гіпсом. Знову ж таки у цьому листі від 10.02.1855 р. до Бр.Залеського він писав: «Кланяйся Карлу и скажи ему, что для смазывания формы употребляется деревянное масло, смешанное с свечным салом пополам, алебастр и гипс разводятся в густоту обыкновенной сметаны, и, заливши форму, нужно дать трое суток сохнуть в сухом и тёплом месте или на солнце. Потом немного погреть перед огнём и сейчас же тоненьким ножом отдеть осторожно предмет от формы. Но и в этом, как и во всем, важную роль играет опыт». . Крім цих названих робіт, Шевченко виконав ще кілька робіт: 1) «Трію». Барельєф. [15.06-6.10.1853]; 2) «Бик і киргиз». Барельєф [1853]; 3) «Скульптурна група». [1853-1856]; 4) «Барельєф». Гіпс. [н.п. 15.06.1853]. А також виконав пам'ятник на могилі сина Ускових [н.р. 06.1853]. Звичайно, ці заняття певною мірою вгамували мистецьку жагу Шевченка, який у цей час цікавився й іншими методами виготовлення скульптурних форм — гальванопластикою (Іоахіма), гутаперчевими формами (Ф.Толстого). Для занять ліпленням і малюванням (потайки) він використовував кожен найменшу можливість і без упину шукав способів домогтися для цього офіційного дозволу.

4. Шевченко як іконописець.

а) «Розп'яття» Ескіз. Сепія. [Березень 1850р.Оренбург. 19,6x11,8]. Про за престольний образ розп'яття, який Шевченко мав бажання виконати для оренбурзького костюлу, він згадує в листі до В.М. Рєпніної від 7.03.1850р.

Після оренбурзького арешту малюнок міг зберігатись у К.І. Герна, який пізніше повернув Шевченкові всі його речі: «Все бывшие у меня на сохранении эскизы, бумаги я ему возвратил» («Письма К.И.Герна к ММЛазаревскому о Шевченко», «Киевская старина», 1899, кн.2, стор.69). В описі Шевченкових речей Г.М.Честахівського (№57) помилково зазначено, що малюнок виконано в Новопетровському укріпленні, тобто в 1850-1857рр. В «Каталоге шевченковской выставки в Москве по поводу пятидесятилетия со дня его смерти» (М., 1911, стор. 12 №180) зареєстрований під назвою «Смерть спасителя», у О.Новицького («Тарас Шевченко як маляр», Львів-Християнські символики в образотворчому мистецтві Т. Г. Шевченка. Символи та алегорія образів

Москва, 1914, стор. 73, №524, табл.68) має назву «Смерть Христа». Попередні місця збереження: власність Д.Л. Мордовця, ЧМТ, ЧГМ, ПСЛІ. 1929 р. експонувався на виставці творів Т.Шевченка в Чернігові (каталог, стор. 17, № 10). В літературі є згадка про виконання самої ікони розп'яття (К.Шероцький, Шевченко—художник, «Русский библиофил», 1914, №1, стор. 42). Це був ескіз до олійної однойменної роботи. «Розп'яття» [Олія] [7.03-04.1850]. В листі до В.М. Репніної від 7.03.1850р. Шевченко писав: «... во мне родилась мысль описать сердце матери по жизни пречистой девы, матери спасителя. И другая, написать картину распятого сына ея... Я предлагаю здешней католической церкви (когда мне позволят рисовать) написать запрестольный образ (без всякой цены и уговору), изображающей смерть спасителя нашего, повешенного между разбойниками, но ксендз не соглашается молиться перед разбойниками! Что делать! Поневоле находишь сходство между 19 и 12-м веком». К. Шероцький у статті «Шевченко - художник» без всяких застережень вказує, що «в 1850г. Т.Шевченко относит её готовую в католическую церковь» («Русский библиофил», 1914, №1, стор. 42). Інших літературних джерел, які б підтверджували фактичне виконання ікони, не зафіксовано.

Датується за листом Шевченка до В.М. Репніної (коли, очевидно, ікони ще не було) і останнім місцем перебування Шевченка в Оренбурзі в 1850 р. б) «Воскресіння». Майже в кожному місті до своїх нечисленних адресатів Шевченко писав, як тяжко йому терпіти заборону малювати, сподіваючись в душі (і не без підстав, скажімо, стосовно княжни В.Репніної, В.Жуковського та інших), що хтось з них може й посприяти звільненню від цих заборон. У листі до А.Лизогуба 16 липня 1852р. Шевченко повідомляв: «Дожидаем в укреплении нынешнего лета корпусного командира. Думаю просить, чтобы позволил мне в здешнюю церковь безмездно написать запрестольный образ во имя воскресения Христова. Не знаю, что будет. Великой бы радостью одарил меня, если бы позволил, вот уже шестой год, как я кисти не видал». Очевидно, в уяві Шевченка склалися сюжети і композиція ікони, на малювання якої він уже мав відмову від капелана костьолу в Оренбурзі. Шевченко встиг намалювати ескіз «Воскресіння». Ескіз виконав на папері. Матеріали для виконання — сепія, олівець, туш (18,6x10,8) у Новопетровському укріпленні. Рік виконання приблизний —1853. Очевидно, що саме у цей час і був виконаний даний ескіз. Сюжет взятий із Євангелія коли жінки-мироносиці пішли до гробу Господа Ісуса, щоб помазати тіло Його миром, що вже не встигли цього зробити. Шевченко зобразив момент воскресіння Христа, який тримає в руці хоругву Слави у супроводі Ангела який, схрестивши руки, стоїть ззаду Спасителя. А по бокам малюнка воїни, що сплять: один з них, що зліва стоїть, склавши руки, а інший, що справа (в кутку малюнка),— сидить, спершись на меч і на гроб. І, ось, великий зчинився землетрус,— Ангел бо Господній зійшов із неба, приступив, відкотив камінь і сів на ньому. Вигляд його був, неначе блискавиця, а одежа, як сніг біла. Зо страху перед ним сторожа затремтіла й стала наче змертвіла. У списку Честахівського (№53) має назву «Воскресение Христово».

Попередні місця збереження: збірка Д.Л.Мордовця, ЧМТ, ЧІМ, ГКШ. У 1929р. експонувався на виставці творів Т.Шевченка в Чернігові (каталог, стор. 17, №11). Зараз знаходиться малюнок у НМШ, інв. №г-714. О.А. Грімм у своїй книзі «Каспийское море и его фауна» на основі свідчень старожила Новопетровської фортеці твердить: «В форте Александровске достопримечательностей очень немного, разве только образ божей матери, писанный Шевченко с особого разрешения высшего начальства». Факт написання Шевченком запрестольного образу для церкви Новопетровського укріплення заперечується спогадами М.Ф.Савичева, листом начальника штабу окремого Оренбурзького корпусу до коменданта Новопетровського укріплення І.О. Ускова та листом Шевченка до Бр.Залеського від 6 червня 1854р. про те, що йому не дозволили писати вищезазначену ікону.

За спогадами підпоручика О.Фролова, комендант укріплення Маєвський рекомендував Шевченко для оформлення іконостасу дивізійної церкви, але безуспішно, і відмова Толмачова (дивізійного командира) дуже роздратувала Шевченка. Оскільки запрошений для цього якийсь астраханський художник «намалював іконостас дуже погано, ще й за дорогу ціну», на початку 1854 року новий комендант укріплення Усков знову звернувся до начальника штабу Оренбурзького корпусу М.Фантон де Веррайона з проханням дозволити Шевченкові для благоліпності церкви безкоштовно намалювати олійними фарбами запрестольний образ. При цьому комендант зауважив, що «Шевченко був художником столичної Академії мистецтв», а тому «може намалювати образ гарного живопису», а нині, за характеристикою командира Косарьова, «протягом чотирьохрічного перебування в укріпленні поводить себе добре і в жодній недозволеній вчинках не помічався». Але й цього разу командир корпусу на таку богоугодну ініціативу «не изволил изъявить согласия». Український фольклорист, етнограф і літературознавець, член-кореспондент Петербурзької АН (з 1905р.), академік АН України (з 1919р.) Микола Федорович Сумцов (18.04.1854—12.09.1922) у статті «Рисунки и картины Т.Г.Шевченко» («Из украинской старины», - Х., 1905, - с.111) повідомляє, що в художній колекції Б.Г.Філонова (Харків) була картина «Спаситель»: «На видном месте висит большая картина Шевченка «Спаситель», вершиной аршина два и шириной полтора, в большой золоченой раме, в верхней своей части, закрывшей надпись І.Н.Ц.І. — обычную в запрестольных образах. По преданию, картина эта была нарисована Шевченком, по заказу крестьян, в одну сельскую церковь как запрестольный образ; но затем сельское общество прислало других своих представителей, которые вызвали чем-то неудовольствие художника, и картина была им продана петербургской школе рисования и живописи. Долгое время она здесь служила для учеников источником копирования, была выставлена на Морской для продажи по оценке в 1700 руб. и куплена Б.Г.Филоновым с уступкой за 1350 руб. Работа чистая, краски свежие, отлично сохранившиеся, но стиль чисто академический. Христос изображён по пояс в профиль со взором, обращенным на небеса. Лик, в запрестольном образе, исполнен величавого

Християнські символики в образотворчому мистецтві Т. Г. Шевченка. Символи та алегорія образів

достоинства и носит печать сердечной доброты. В картине заметно влияние Брюллова, и сам лик Христа напоминает отчасти лик Спасителя в картинах и эскизах Брюллова, изображающих «Положение Христа во гроб». Если верно предположение о принадлежности этой картины Шевченку, а сомневаться в этом нет достаточного основания, то «Христос» Шевченка представляется одной из лучших картин школы Брюллова».

Інших даних про приналежність цього образу Шевченкові та про продаж його в «Общество поощрения художников» не знайдено. В час, коли ця картина належала ГКСШ, вона була атрибутована як твір, що не належить Шевченкові. Попередні місця збереження: власність Б.Г.Філонова, Н.М.Філонової, Харківський музей Слобожанщини, Харківська обласна картинна галерея. Картина загинула в Харкові під час радянсько-німецької війни 1941-1945 рр. За повідомленням Є.А.Ганенка: «В церкви полтавской военной гимназии есть образ царицы Александры, рисованный Шевченком; иконостас был заказан в Петербурге в то время, как он был учеником академии» («Древняя и новая Россия», 1875, т. II,—с. 193). У 1911р. репродукцію з цього образу експоновано на шевченківській виставці в Москві (каталог, стор.8, №69). Оригінал не зберігся, репродукція з нього знаходиться у неопублікованих матеріалах О.Новицького. За характером виконання це типовий зразок іконопису кінця XVIII — початку XIX ст. Кожне з цих тверджень викликає заперечення. Дані про образ цариці Олександри подав не якийсь мало кому відомий С.Ганенко, а друг Тараса Григоровича Федот Ткаченко, з яким Шевченко навчався в Академії мистецтв і деякий час жив навіть на одній квартирі. Інша річ, що опублікував ці спогади справді Ганенко. Якщо ж друг Шевченка помилявся чи навіщось вводив людей в оману, то це варто було б довести. Твір, нажаль, справді не зберігся, але, на щастя його як Шевченковий О.Новицький все-таки опублікував. Стосовно твердження, що це типовий зразок українського іконопису, то з ним погодитися можна, бо Шевченко художник український, а те, що іконопис — вид мистецтва, який базується на типових, навіть канонічних зразках, теж загальновідомо.

5. Образи святих. У своїх малюнках Тарас Григорович підходив і до образів святих, особливо до Петра і Сятого Себастьяна. а) Образ Святого Апостола Петра Шевченко малював у момент Каратауської експедиції. Спочатку він виконав начерк на кольоровому папері олівцем (15,1x10,3)- [VI-VIII 1851], а на звороті цього же малюнка виконав ескіз (кольоровий папір, сепія, 15,1x10,3. [06-08.1851]). Образ апостола Петра художник намалював у момент його страти у 67 р. за повелінням імператора Нерона у Римі. Шевченко намалював його напівоголеним, який стоїть, піднявши голову, напевне у молитві. Руки його злегка розставлені, ніби він їх піднімає угору, але помітно, що сили у нього ізсякли. На землі лежить хрест, поруч лежать чотири гвіздка і молоток. Ззаду Петра у затінку видно постаті палачів, а за ними міська стіна. Біля стіни великий натовп людей. Видно як біжать двоє дітей. Подібна робота є у художника пізнього Відродження — італійця Караваджо, де художник олійними фарбами написав сцену страти (розп'яття)

св.Апостола Петра. Що саме найголовніше у цій роботі, художник через темряву та освітлення не показує обличчя палачів. Коли дивишся на сепію Шевченка, обличчя палачів теж у тіні — вони не виразні.

В листах до Шевченка від 18 вересня 1856р. та 2 червня 1859р. Бр.Залеський згадує про зображення Апостола Петра. В останньому листі він повідомляє: «Почти три недели тому назад я дал моей невесте фотографию с этого знакомого тебе св.Петра, рисованного, помнишь, в Кара-Тау...» («Киевская старина», 1897, кн. III,— с.462 та 474). Очевидно, даний малюнок є ескізом до згаданого Бр.Залеським. У списку Честахівського (№55) має назву «Св. апостол Петр» та позначення, що малюнок виконано в Новопетровському укріпленні. В літературі зустрічається під назвою «Перед хрестом» та помилковою назвою «Апостол Андрій». Це визначення заперечується записом Честахівського, листами Бр.Залеського та порівнянням з канонічними зображеннями апостола Петра. Попередні місця збереження: збірка Д.Л.Мордовця, ЧМТ, ЧІМ, ГКШ.

На звороті начерк постаті апостола Петра. Зараз знаходиться у НМШ, інв. №г-715. Образ Апостола Петра надихнув Шевченка мабуть із-за того, що це верховний Апостол Христа. Після зіслання Св.Духа, Петро започаткував першу громадку християн — єрусалимську Церкву. Згодом він передав її під провід апостола Якова, а сам подався в Антіохію, звідтіль, через Малу Азію, дістався Риму і за панування Клавдія заснував римську Церкву, якої єпископом був щонайменше 25 років. За Нерона був він розп'ятий, як каже передання — головою униз. День його смерті — 29 червня 67 року. З Риму Апостол Петро, під час Неронового переслідування, написав два коротенькі послання до Церков Малої Азії, які зазнали були жорстоких переслідувань. Щоб підбадьорити й заохотити вірних до витривалості; Апостол нагадує їм про страсті Ісуса Христа і повчає, що переслідування — це іспит віри, конечна проба, щоб виявилось, хто достойний великого дару віри, а хто ні. Так що ескіз Шевченка виконаний на кольоровому папері сепією «Апостол Петро» був призначений для кінцевої роботи, яку художник виконав у далекій Каратауській експедиції 06-08.1851 року.

В листі до Шевченка від 18.09.1856р. Бр.Залеський згадує цей малюнок: «Ты любишь детей, и я не раз говорил им уже, что у меня есть старый друг, похож на св.Петра, который детей оч[ень] любит, они смотрят на знакомое тебе изображение апостола и спрашивают: когда же друг твой придет?». Ця робота до нині не знайдена. А може й не збереглася. Щодо образу Апостола Петра, Шевченко звертався ще в далекій своїй юності. Це малюнок «Звільнення Апостола Петра з темниці». Епізод цей було взято з «Діяння апостолів» момент, коли Апостола було ув'язнено під час гоніння на християн. Його було посаджено у в'язницю, з якої він був чудесно звільнений ангелом. У «Діянні» про це написано таким чином: Під ту пору цар Ірод підняв руку, щоб гнобити деяких із Церкви. Він стяв мечем Якова, Йоанового брата. Побачивши що це подобалося юдеям, він звелів, крім того, ще й Петра схопити; а були дні Опрісноків. Схопивши, він посадив його у в'язницю і перед чотирьом чвіркам вояків, щоб стерегли його, бажаючи вивести його

Християнські символики в образотворчому мистецтві Т. Г. Шевченка. Символи та алегорія образів

перед народ по Пасці Отож Петра стерегли у в'язниці, а Церква молилася горливо Богові за нього. Коли ж, Ірод намірявся вивести його, Петро, закутий двома ланцюгами, спав тієї ночі між двома вояками, а сторожі при дверях стерегли в'язницю. Нараз з'явився Ангел Господній і у в'язниці засяяло світло. Він, вдаривши Петра побоці збудив його, кажучи: «Вставай чимскоріше!». Далі сказав до нього Ангел: «Підпережися і надінь свої сандалі». Петро зробив так. Знову сказав до нього: «Накинь на себе плащ і йди за мною». Вийшов Петро й ішов за ним; не знав він, чи це правда, що робив Ангел; він думав, що видіння бачить. Праворуч внизу на малюнку напівзатертий підпис, що не прочитується. На звороті олівцем зроблено напис: Тарас Шевченко. Цей малюнок під назвою «Святий апостол Петро» з помилковим визначенням техніки (акварель) зареєстровано в «Каталогі музею українських древностей В.В.Тарнавського» (т.ІІ, Чернігів, 1900, №388) та опубліковано в книзі О.П. Новицького «Тарас Шевченко як маляр» (Львів-Москва, 1914,— с.73, №526 і табл.№69). Даний малюнок є довільною копією з рисунка П.В. Басіна, зробленого з фрески Рафаеля (зал Геліодора уВатикані) і в 1829р. переданого з Ермітажу до Академії художеств.

Малюнок виконано у не властивій для Шевченка техніці пастелі на низькому професійному рівні, що цілковито відрізняє його від робіт Шевченка. Попередні місця збереження: ЧМГ, ЧІМ, ГКШ. Зараз у НМШ, інв. №г-616. б) Тепер перенесемося до образу святого Себастьяна, одного з представників раннього християнства, воїна, який жив у епоху переслідувань християн. Себастьян (нар. близько 250р.) — командир преторіанців при римському імператорі Діоклетіані. За приналежність до християн був замучений. Спершу його прив'язали до дерева, а потім почали солдати, розважаючись, стріляти у нього. Себастьян витерпів муки. Безліч стріл влучили у нього, але він залишився живим. Не довго судилося жити великомученику — його кінець-кінцем стратили. Він один з перших отримав лик святих за віру. До цього образу звернувся і Шевченко. На брістольському папері сепією і білилом (25,4х21,5) у Новопетровському укріпленні він намалював малюнок літом 1856 року.

Шевченко намалював роботу в овалі. Навпівоголене до низу тіло Себастьяна прив'язане до дерева. На шиї висить хрестик, а збоку з правої сторони малюнка у тілі великомученика стирчить стріла. Зліва на задньому плані зображено двох людей. Один з них сидить на землі, а інший сидить на коні. А далі — ліс. За лісом видно горизонт. Шевченко майстерно показав муки св.Себастьяна. Голова його піднята угору — видно молиться за спасіння. Здається, що всі свої муки поет і художник Шевченко, будучи на засланні в образі святого Себастьяна, показав свої нелюдські страждання. Тарас Григорович виконав ще ескіз до цієї роботи того ж року: тонований папір, олівець (14х11,2). На звороті цього малюнку виконано начерк на цьому ж тонованому папері кажана і собаку. Ці начерки спочатку зберігалися у ЧМТ—№349, ЧІМ, ГКШ. Зараз у НМШ, інв. №г-584. Попередні місця збереження цієї сепії: Цветковська галерея, ДТГ, ІТШ, ГКШ. У 1909-1910 рр. експонувався на виставці рисунків та естампів в Академії художеств

(каталог, №197). Зараз у НМШ, інв. №г-292. До цієї теми Тарас Григорович звернувся ще в Академії художеств. Справа в тому, що паралельно з роботою в техніці рисунка та акварелі Т.Г. Шевченко в класах академії мистецтв вивчав техніку олійного живопису. Як свідчать екзаменаційні списки, на місячні екзамени в живописному класі Т.Г. Шевченко тричі подавав етюди, написані олією: 3 квітня 1840 року, за який одержав 6-й номер, 1 листопада 1840 року, за який одержав теж 6-й номер, і 31 січня 1841 року, за який одержав 11 номер. Малювати олією Т.Г. Шевченко почав дещо раніше. Однією з перших спроб був «Натурщик в позі св. Себастьяна». В академічному виданні мистецької спадщини Тараса Шевченка він датований так: «Зима 1840-1841 рр.». Художник Ф. Г. Пономарьов розповідає, що в той час, коли Т.Г. Шевченко тяжко хворий лежав на антресолях майстерні, яку мав Ф.Г. Пономарьов у приміщенні Академії мистецтв, він написав торс св. Себастьяна за рисунком, виконаним в академічному класі. А хворів Т.Г. Шевченко, як встановив П. Жур, взимку, починаючи з грудня 1839 року і до початку лютого 1840 року. Перебувати в майстерні Ф.Пономарьова він міг лише до початку березня 1840 року, тому, що в березні в зв'язку з реформою Академії мистецтв всі вихованці, які жили до того в приміщенні Академії, були виселені. Отже, «Натурщика в позі св.Себастьяна» Т.Г. Шевченко міг писати лише в перші місяці 1840 року, коли переборов тяжку хворобу і міг працювати. Натурщик в позі св.Себастьяна. Полотно, олія (72x54,2) [СПб]. [Зима 1840-1841].Справа внизу підпис художника олійною фарбою: Шевченко.Датується як робота, створена одночасно з «Автопортретом». Згадка Пономарьова про те, що одночасно з працею Шевченка над автопортретом і «Себастьяном», художник Петро Степанович Петровський працював над програмою «Агарь в пустynie», дає підставу для датування цих двох творів Шевченка, оскільки Петровський працював над згаданою програмою протягом зими 1840-1841 рр. і в кінці квітня вона була представлена на розгляд Товариства заохочення художників в Петербурзі («Отчёт комитета Общества поощрения художников с 28 апреля 1840 г. по 28 апреля 1841 г.», «Художественная газета», 1841, №14). Крім «Натурщика в позі св.Себастьяна», зберігся ще «Натурщик на червоній тканині». Його Т.Г.Шевченко спочатку малював олівцем у різних ракурсах і лише потім написав олією. До образу св.Себастьяна зверталися також художники як, наприклад: 1) Антонелло да Массіна — як представник Великого венеціанського живопису у 1476 році, написавши свій шедевр «Св. Себастьян», що знаходиться нині в Дрезденській картинній галереї (ФРН). На картині да Массіна показав жахливу смерть струнко оголеного юнака з омріяним спокійним поглядом, що вже пронизаний стрілами. Постать юнака художник намалював на фоні пронизуючого, як і його самого, променями сонця вулиці з архітектурними надбудовами, арками, килимами, витонченими жіночими фігурами та розкішно вбраними воїнами, в яких немає ніякої справи до відбуваючого на передньому плані полотна. Вони милуються синявою неба, пропливаючими хмарами та променистими далями. 2) «Св. Себастьян» Тиціана, який художник написав незадовго до

Християнські символи в образотворчому мистецтві Т. Г. Шевченка. Символи та алегорія образів

своєї смерті у 1570 році. Тема, яку вибрав у своїй роботі, також трагічна, але це не лякає Тиціана: він, навпаки, хоче перемогти людську муку, велику тривогу, охопивши під старість його власну душу, показавши їх нам повністю. Коли дивишся на картину зблизька, то здається, що ця картина насичена величезною кількістю мазків. Бо живопис пізнього Тиціана варто розглядати на деякій відстані, щоб цей хаос мазків зник: серед цієї темряви ми бачимо юнака, що гине від стріл, на фоні палаючого вогнища.

6. Ікона «Христос благословляє хліб». Тарас Григорович намалював ікону «Христос благословляє хліб». Він взяв сюжет з Євангелія від Луки [24; 30-32], коли Ісус Христос після Свого Воскресіння був у Емаусі: «Коли вони [двоє і Ісус Христос] наблизилися до села, куди йшли, Ісус робив вигляд, що хоче простувати далі (Вони ж наполягали, кажучи: «Зостанься з нами, бо вже надвечір, і день уже похилився». І Він увійшов, щоб зостатись. І от, як Він був за столом з ними, взяв хліб, поблагословив, і, розламавши його, дав їм. Тоді відкрилися в них очі, і вони його пізнали. А Він зник від них». Саме цей сюжет був взятий Шевченком для написання ікони. Ікона була двобічна: на одній стороні було намальовано «Христос благословляє хліб», а на іншій — «Св. Дмитро». Ікона двобічна, виконана на металі. Фарба-олія. [Бігач] [Кінець 03-4.04.1847]. За даними В.Ф. Демича, вс. Бігач, Городнянського повіту, Чернігівської губернії (нині Березнянського району, Чернігівської області), у Д.П. Демича зберігалась «небольшая двухсторонняя иконка, нарисованная Шевченко с удивительною быстротою: с одной стороны на металлической дощечке нарисован Спаситель, благославляющий хлеб, с другой — патрон дяди — Дмитрий. До какой степени дядя дорожил этою иконкою, видно из того, что ею старик благословил на смертном одре свою единственную дочь...» (Демич В.Ф., Т.Г. Шевченко. К его биографии, «Русская старина», 1891, май, стор. 430-431).

Висновки

Підсумовуючи цей текст, треба сказати першим поштовхом до створення сюжетних композицій для Шевченка були прочитані їм книжки, а тому й нема в перших задумах художника й поета паралелізму. Поряд з «Причинною» — першою його поетичною композицією, такою ж у живопису є «Едіп в Афінах», навіяний трагедією В.О.Озерова. Вже тут Шевченко виявив своє розуміння живопису. Він обрав не найдраматичнішу ситуацію й прагнув лаконізму композиції. На підставі літературного джерела він створив специфічно пластичний образ, що мусив зконцентруватися «в одно многоговорящее слово, в одну ноту, в одну черту».

Список літератури:

1. Жемчужников Лев Михайлович (14.11.1828. - 6.08.1912) - український і російський художник; представник реалістичного напрямку.

2. Скульптура — вид образотворчого мистецтва (його називають ще ліпленням, пластикою), твори якого мають об'ємну тривимірну форму і виконані з твердих або пластичних матеріалів. За характером зображення розрізняють скульптуру круглу, оглядовану з усіх боків, рельєфну—зображення на площині; за призначенням — станкову,

що має самостійне значення, і монументальну — пам'ятники (монументи), пов'язані з архітектурним середовищем. Матеріали скульптури — метал, глина, камінь, дерево тощо. Скульптура найчастіше зображує людину, рідше — тварин. Особливе значення мають позитивні образи в скульптурі. Сюди відносять також — барельєф, горельєф, статуя.

3. Шевченко Т. Г. Лист до С. С, Гулака-Артемовського // Твори : В 5-ти т. 5 / Примітки В. Бородіна. - К. Дніпро, 1985, - 525 с, - с. 256.

4. Там же.

5. Шевченко Т.Г. Лист до Бр.Залеського // Твори: В 5-ти т. Т.5.— К. Дніпро, 1985,- с.289.

6. Фрейман Густав Антонович у жовтні 1854 р. подавав клопотання про надання поетові чину унтерофіцера, але це не мало успіху.

7. Косарев Е.М. Извлечение из дел и памяти: нечто о Тарасе Григорьевиче Шевченко с 1846 по 1857 год включительно, «Киевская старина», 1893, кн II, — с.250.

8. Шевченко Т.Г. Лист до Бр.Залеського // Твори: В 5-ти т. Т.5.— К, 1985, — с.289.

9. Герн Карл Іванович (н. 1816 — р.см.невід.) - квартирмейстер Окремого Оренбурзького корпусу, відомий картограф Оренбурзького краю автор військово-статистичних праць, будівничий укріплень.

10. Франко І. Я. Листа Шевченка до Бр.Залеського, «Листочки до вінка на могилу Шевченка», Львів, 1890.

11. Лист до Бр. Залеського.

12. Йохим (Йоахим) Карл Іванович (1805-15.05.1859) — російський живописець і ливарник. Був вільним слухачем петербурзької Академії мистецтв. Шевченко приятелював з Йохимом, разом вчився у К. Брюллова, ходив на етюди, високо цінував його ж добру людину. Поет не раз згадував Йохима у повісті «Художник».

13. Лизогуб Андрій Іванович (1804 - 1864) — знайомий Шевченка, брат Іллі Івановича Лизогуба (1787 - 1867) учасника російсько-французької війни 1812 р. А.Лизогуб просив В.О.Перовського (одного із державних і військових діячів того часу), щоб той поклопотався перед урядом про полегшення поетової долі.

14. Від Матфея Святе Благовістуння / Святе Євангеліє. - К.: Видавничий відділ УПЦКП, 1999. -с 124-125.

15. «Труды Арало-Каспийской экспедиции», СПб., 1877, вып. II, стор. 19.

16. Савичев М.Ф. Кратковременное знакомство с Тарасом Григорьевичем Шевченко // газ. «Казачий вестник», 1884, №53-54 та «Літературний журнал», 1939, №2; Родзевич, Тарас Шевченко в Закаспийском крае, «Русская старина», 1891, IV,— с.440.

17. Яцюк В.М. Живопис — моя професія: Шевчензнавчі етюди.— К: Рад.письменник, 1989,— 302 с: іл.,— с.296.

18. Карачевська Л. Виставка Т.Шевченка, ч.2, Чернігів, 1930,— с. 17, №13.

19. «Каталог Шевченковской выставки в Москве по поводу пятидесятилетия со дня смерти», М., 1911,— с. 12, №182.

20. Археологи, розкопуючи у 1950 р. кладовище, знайшли труну з решетками Св. Петра під ватиканською базилікою.

21. Цар Ірод Агриппа, дядько Ірода Антиппи (за якого був розп'ятий Христос), онук Ірода Виликого, який намагався вбити народженого Христа.

22. Дні Опрісноків: дні неквашеного хліба (юдейська Пасха).

23. Басін Петро Васильович (6.07.1793-16.07.1877) — російський живописець, академік петербурзької Академії мистецтв (з 1831 р.) — Автор картин на історичні та релігійні сюжети, портретів, монументальних розписів.

24. Рафаель Санті [Санціо; Raffaello Santi(Sanzio); 26 або 28.03, за ін. джерелами, 6.04.1483-6.04.1520] — італійський живописець доби Високого Відродження. Автор настінних розписів, картин із зображенням мадонн, портретів.

25. «Сборник материалов для истории императорской Академии художеств за сто лет её существования, под редакцией П.Н.Петрова», СПб, 1864, ч.П,—с.235.

26. Жур Петро Васильович — російський і український письменник, літературознавець і перекладач, шевченкознавець, автор книжки «Шевченковский Петербург» (Л., 1964).

27. Жур Петр. Шевченковский Петербург,—Л: Лениздат, 1964,— с. 151 -156.

28. Демич Дмитро Павлович (1824 - 1891) — землемір. Шевченко познайомився з ним у 1847 р. У маєтку князя М. Кейкуатова у с.Бігачі на Чернігівщині, де той служив. У Демича зберігалася двобічна ікона на металі роботи Шевченка (доля її тепер невідома).

В.В. ГОРДИЙЧЕНКО

Запорожский национальный технический университет, Запорожье

ХРИСТИАНСКИЕ СИМВОЛИКИ В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ Т. Г. ШЕВЧЕНКО. СИМВОЛЫ И АЛЛЕГОРИЯ ОБРАЗОВ

Исследование творчества поэта и художника Тараса Григорьевича Шевченко (1814-1861), говорит о том, что Шевченко досконально знал содержание Библии, цитировал ее, ходил в церковь, так как сохранилось много рисунков на архитектурные темы, в которых были изображены соборы, церкви и монастыри. И он критически относился к так называемой «халтуре» их оформления. Из этого следует, что художник и поэт Шевченко был глубоко верующим, но у него был свой подход к Богу как таковому, это мы наблюдаем в его поэтических работах.

Ключевые слова: христианская символика, «шевченковский жанр», принцип эстетизма, атеизм, материализм, религиозность, христианские моральные принципы, христианские убеждения, этическое положение, аллегория.

V. GORDIJCHENKO

Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhya

CHRISTIAN SYMBOLISM IS IN FINE ART OF T. G. SHEVCHENKO. CHARACTERS AND ALLEGORY OF APPEARANCES

In this work creativity works of a poet and a painter Taras Shevchenko (1814-1861), indicates that Shevchenko knew the Bible content thoroughly, quoted it, went to the church, because a lot of drawings on the architectural topics which depicted cathedrals, churches and cloisters have remained. And he had a critical attitude towards their so-called “pot-boiler” design. That means that a painter and a poet Shevchenko was deeply pious, nevertheless he had his own approach to the God depicted in his poetical works.

Key words: christian symbolism, « Shevchenko genre », an aestheticism principle, atheism, materialism, religiousness, Christian moral principles, Christian belief, ethical position, allegory.

Стаття надійшла до редколегії 28.08.12

Прийнята до друку 03.09.12